

OSMANLI METİNLERİNİN TRANSKRİPSİYONU ÜZERİNE*

ТРАНСКРИПЦИЯ ОСМАНСКИХ ТЕКСТОВ

Robert ANHEGGER**
(Çev. H. Sercan Koşık***)

Günümüzde, Arap alfabesiyle yazılan Türkçe metinlerin genellikle transkripsiyonlu (Latin alfabesinde) olarak yazılması konusunda herkes hemfikirdir. Son yirmi yıldır Osmanlı'nın 16. yüzyılı üzerine bir eğilim başlamıştır.¹ Bu dönemde transkripsiyon problemleri ile alakalı olarak “Niçin transkripsiyon yapılmalı?”² diye soran bazı bilim adamları ortaya çıkmıştır. Ama cevap bana göre transkripsiyonun lehindedir, çünkü Sir Gerard Clauson’ın da dediği gibi, “editörün görevi çeşitli problemlere çözümler bulmak ve sorumluluğu okuyucuya yüklememektir.”³

Latin alfabesine uygun Türkçe metinlerin transkripsiyon problemleri uzun zaman tartışılmıştır.⁴ Sadece güncel konuşmaya mahsus transkripsiyon analizlerine uygun tekniklerin planlanması⁵ değil aynı zamanda Arap harflerinin transliterasyonu⁶ ile ilgili de çok fazla teklif göz önünde bulundurulmuştur.

Encyclopedia of Islam’daki Arap harfli transliterasyon sistemleri, Türkçede gösterimi eksik olan art damak ünsüzü *k* (*Köy, kâbil*) gibi ünsüz ses birimleriyle Arapça’da olup da Türkçede bulunmayan ünsüz sesler arasında bir ayrıma gider. Çeşitli transliterasyon sistemlerinde (*k - q; h - x*), uzmanlar bu problemleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Zihinleri karıştıran imlâ ve fonoloji tehlikesi hep vardır.⁷

Türkiye Cumhuriyeti’nin, resmi olarak Latin alfabesini benimsemesinden bu yana neredeyse 60 yıl geçti. Osmanlıca metinlerin transkripsiyonunda Latin alfabesini veya duruma göre *İslam Ansiklopedisi*’nin editörleri tarafından oluşturulmuş olan transkripsiyon sistemini kullanan bilim adamları ve bilimsel dergilerin sayısının niçin giderek arttığını anlamak kolaydır. Bu bildiride söz konusu problemi taşıyan Osmanlı’nın son döneminden seçilmiş bulguları göstermek için bir giriş yapılacaktır.

* Yazı Robert Anhegger’in “On transcribing Ottoman Text” (*Manuscripts Of The Middle East* 3, 1988, p. 12-15.) adlı basılı sempozyum bildirisinden tercüme edilmiştir. Yazıdaki numaralı dipnotlardan, sonunda [ç.n.] ibaresi olmayanların hepsi sayın Anhegger’e aittir. Bildirinin, 1988 yılında transkripsiyon ve imlâ hususları hakkındaki tartışmaları ve teklifleri ihtiva etmesi, o zamandan günümüze kadar bu alanda ne kadar yol kat edildiğini görülebilmeye imkân sağlamaktadır. Transkripsiyon hususundaki tartışmaların hâlâ güncelliğini koruması, bu yazının da bir katkı olarak değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

** 16-18 Ekim 1986’da Leiden’deki *Metinsel Gelenek ve Farsça ve Türkçe Metinlerinin Yayımı Üzerine Sempozyum*’unda okunan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

*** Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. sercankosik@gmail.com

Türkologların çalışmalarının çoğu ünlü seslerin işaretlerle gösterimi hakkında tartışmakla meşguldür. Osmanlı imlası tarihîydi, dolayısıyla müphemdi. Hareke kullanımı yüzyıllar boyunca değişti. Onda, Farsça'daki gibi Arap alfabesinde bulunmayan çok sayıda ünlü ses vardı. Diğer yandan Türkçe'nin ünlü sesleri kısmen de olsa Grek alfabesinde gösterilmişti. Mefkure Mollova'nın haklı olarak gözlemlediği gibi, "Anadolu'dan gelmiş Ortodoks bir Karamanlı'nın -en akıllıca yöntemi seçse bile- Türkçe ders metinlerini Grek harfleriyle okuması hâlâ bir sorundur."⁸

Bu, bizi sözkonusu bildirinin amacına getirir. Türk dili, Türkçe ve ödünç aldığı yabancı kelimelerin fonolojisiyle bir değişim geçirmiştir. Türkçe geniş bir imparatorluk dili olduktan sonra Türklerin anadili, anadili Türkçe olmayan çoğu konuşurun da ikinci dili oldu. Türkçe'nin herhangi bir zamandaki gerçek telaffuzu belirsizdir. Osmanlı resmi yazısı, merkezi İstanbul olmakla birlikte tarihî ve gelenekselidir. Onun tarihî imlâ sistemi, dilin yazılı ve konuşma formları arasındaki ilişkiyi anlaşılmasız kılar.

Ama yine de Osmanlı Türkçesi'nin gelişimi genel hatlarıyla belirli bir dereceye kadar takip edilebilir. Rahatlıkla söyleyebiliriz ki 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Türkçesi bugünkü Türkçe'de kullanılan ünlü seslerin uyumlu karakterlerinin çoğunu geliştirmişti. H. E. Boeschoten'in, bildirisinde belirttiği gibi Evliya Çelebi gibi yazarlar /u/i/ dan u/u'ya veya u/ü'ye olan seslendirme değişimi için materyal sağlamıştı.

Grek mektuplarında, Türkçe konuşan Ortodoks Karamanlı topluluğunun yazılı Türk edebiyatı, aynı zamanda bizim geç dönem Osmanlı bilgimize de katkı sağlamaktadır. Yine R. Youssof'un *Dictionnaire Turc-Français en caractères latins et turcs* (Constantinople, 1888)'u gibi konuşma dilini içeren geç dönem Osmanlı sözlükleri de değerlidir. Eğer Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türkçe konuşan Ortodoks kişilerin (Karamanlılar) bir kültür merkezi olan İstanbul'da basılan yayınlarını göz önüne alırsak ünlü seslerin birbiriyle uyumlu şekilleri aşağıdaki gibi gösterilebilir⁹:

	u/i	u/u
1707-1733 patriğe ait iki genelge	---	<i>olunur, bulunur</i>
1818 dini risale	---	<i>yokdur</i>
1853 <i>Robinson Crusos hikayesi</i>	---	<i>bulunmuştur</i>
1865 dini risale	---	<i>olunacak</i>
1870 Protestan risalesi	---	<i>olundu</i>
1871/1872 Karamanlı romanı	<i>olinamaz, bulunur</i>	<i>(nadiren) bulunduğu</i>
1885 Fransızca çeviri roman	<i>oldığımız, bulunub</i>	<i>oluyor, dostluğumuz</i>
1898/99 din tarihi üzerinde çalışmalar	<i>okudığı, olduğu, yokdur</i>	<i>(nadiren) bulunan</i>
1900/1 Muhasebeciliğin Kılavuz kitabı	<i>(nadiren) bulunan</i>	<i>(şu an) oldukları, bulunmadıkları</i>
R. Youssof'un doğru telaffuzlu Türkçe - Fransızca Sözlüğü	---	<i>bulunabilir</i>

1876'da Osmanlı Türkçesi devletin resmi dili olarak ilân edilip Türkçe okullarda zorunlu olduktan sonra daha modern *u/ü* yerine daha eski olan *u/ı* gösteriminin tercihi, sadece Osmanlı tarihî imlâsının etkisiyle açıklanabilir. Tamamen pratik ihtiyaca cevap verdiği için dolayı muhasebeciliğin kılavuz kitaplarında konuşma Türkçesinin imlâsı tercih edilmiştir.

Sorunu daha büyük ayrıntılarla ortaya koymak istemiyorum. Fakat bu problemin hâlâ göz ardı etmememiz gereken bir başka yönü vardır. Türk kültürü önceden de homojen değildi şimdi de değil; dil bile şimdi ülkenin çeşitli kısımlarıyla toplumun çeşitli tabakalarında farklıdır. Kelimelerin kullanımı, imlâ ve telaffuz tamamen farklı dünya görüşlerini ifade edebilir; nitekim Ekrem Hakkı Ayverdi ve diğerleri Türkiye Cumhuriyeti'ni protesto etmek için İbnülemin Mahmut Kemal İnal¹⁰ tarafından bilinçli bir çabayla icât edilen *nev'i* şahsına münhasır bir imlâyı esas almışlardır. Kasten muhafazakar bir yayınevi *İnkılap* yerine *İnkılab*, *içtihat* yerine *ictihad* ve *Resul* yerine *Rasül* şeklinde yazmayı tercih etmiştir.¹¹

Kendimi bazı örneklerle sınırlayacağım. Youssof, *içün*'ün yanında *için*'i de kullanır ama onun sadece *kapu*'yu bildiği görülür. Bundan 30 yıl sonra Bergsträsser¹², daha yaygın olan *gelir*, *açılışın*, *alub* kelimelerine karşılık olarak daha eski telaffuzlu olan *gelür*, *açılısun*, *alub* gibi çeşitli şekillerde telaffuz edilen kelimelere örnek olarak *gapu* ve *gapy* kelimelerini verir. Cumhuriyetin erken yıllarına kadar *kendü*, *içün*, *kapu* şeklinde telaffuz edilen kelimeler arka planda yaşamıştır.¹³ Kendim 1935 veya ona yakın yıllarda *kapu* kelimesini işittiğime yemin edebilirim. Fakat yaşıtım olan ve bunu bilmesi gereken Vedat Günyol benim bu söylediğime karşı çıkmaktadır. Kendilerine danıştığım yaş kemâle ermiş diğer kimseler ise bu konuda farklı yanıtlar vermektedir.

Ünsüz sesler de zorluklara neden olabilir. Youssof (s. 18), /h/ telaffuzunu tartışır. O, şuna işaret eder ki; Bianchi'ye göre Osmanlı'nın başkentinde yaşayanlar bu ünsüzün daha yumuşağını tercih ederlerken, öbür taraftan diğerleri /h/ ve /h̄/ arasındaki farkı işitemeyebilirler. Onun görüşüne göre, bu kaba bir konuşmaya karşılık gelirdi, diğer taraftan *harab*, *hoş*, *hamur*, *anahtar* gibi kelimelerde bulunan /h/ sesi, Araplardaki gibi gırtlaksız olmayan /h̄/ sesi kadar yumuşak telaffuz edilemezdi.

Youssof için /n̄/, hâlâ hafif bir nazal karaktere sahiptir, fakat o, kelimenin dikkatli bir gözleminde bu sesin “günlük dilde basit n olarak telaffuz edilebileceğini” de eklemeyi unutmaz (p. 6 f.)¹⁴. O, nazal /n̄/'nin, günlük konuşma dilinde /n/ olduğu gerçeğine işaret eder (p. 6).

Bundan dolayı genel bir uzlaşma oluşuncaya kadar, her nâşir bu durumlarda kendisine göre nasıl bir transkripsiyon izleyeceğine karar vermek zorundadır. Bu, özellikle ç-p-t kuralı diye belirtilenler için uygulanır.¹⁵ Youssof bazen biri resmi diğeri günlük konuşmaya ait iki imlâ gösterir,

<i>agac</i>	<i>agaç</i>
<i>bulumac</i>	<i>bulumaç</i>
<i>kükürd</i>	<i>kükürt</i>

Youssof'un da belirttiği gibi Öayn sesi “Türkçe'de çok farkedilebilen bir ses değildir”¹⁶ (Fakat büsbütün de anlaşılmaz değildir.). Ona göre, başkentte yaşayan eğitimliler, benzer sesleri birbirinden ayırt etmek için “*ayn*'ı *ayrı bir ses olarak duyarlar*”¹⁷ ve Youssof bununla ilgili bazı örnekler verir:

<i>Öadem</i>	<i>adem</i>
<i>Öarz</i>	<i>arz</i>
<i>İbdaÖ</i>	<i>ibda</i> (p. 16)

1918’de Bergsträsser¹⁸ şunu gözlemlemiştir: “Sesler arasında *Óayn* sesi günlük konuşma dilinde çoğu zaman söylenmez. Bunun yanında bazen, örneğin okurken, bu ses bazı insanlar tarafından korunur.”¹⁹

Türkçenin günlük konuşma ve yazılı dilinde çok miktarda Arapça ve Farsça kelime yer almıştır. Bu kelimelerin bazıları nadiren kullanılırken, bu dillerden ödünç alınan kelimelerin büyük çoğunluğu Osmanlı Türkçesinin ve -çok daha az derecede- bugünkü Türkçenin temel kelime hazinesinin önemli parçasını oluşturmuştur. Arapça kelimelerin ağır hacimdeki varlığı bazen Namık Kemal gibi kişilerin itirazlarına yol açmıştır: “*İki sahifelik bir yazı okumak için seksen defa Kamus veya Burhan’a müracaat mecburiyetinde bırakmak bir marifet midir?*”²⁰ E. Prokosch, *Vorstudien*²¹’inde Osmanlı Türkçesi’ne Arapça’dan geçmiş kelimelerin birtakım değişimlerini incelemiştir.

Genel olarak baktığımızda, ödünç alınan kelimenin telaffuzunun daha çok ödünç alınma sürecinde değiştiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Transkripsiyon yapan kişi yazı dili olarak alınmış eğitilmiş İstanbulluların diline dayanan yerli Türkçe kelimelerdeki kısa seslerin aksine ödünç alınan kelimelerdeki ünlü seslerin uzunluklarını gösterip göstermeme hususunda bir karar vermek zorundaydı. Ayrıca bu durum, söz konusu seslerin yarım mı yoksa tam uzun²² mu olduğu sorununu da taşımaktadır. *Dost* gibi Türkçeleştirilmiş kelimelerde sözün bağlamı, ünlü uzunluklarının gösterilip gösterilmeyeceği kararını vermede yardımcı olacaktır.

Latin alfabesinde, imlâsı birbirine benzeyen fakat anlamı ve gramatik işlevi farklı olan kelimeleri ayırmak için bir teşebbüste bulunulmalıdır. *Mütebâki* ve *mütebâî* gibi yanlış anlaşılmalara müsait durumlardan kaçınmak için bunlar daima işaretlenmelidir.

Bu fonetik, morfolojik ve semantik değişikliklerin bazıları eğitilmiş insanların diline girmişken pek çoğunda ise bunlar yoktur. A. Tietze, Türkçe bilginimiz için günlük konuşma -“basit” denilmesinden hoşlanmam- dilinin önemini vurgulamaktadır.²³

Doğru telaffuz için araştırmamızda *Dictionnaire Turc-Français en caractères latins et turc*’ten yardım aldık. Onun derleyicisi R. Youssouf aşağıdaki çiftlerin oluşumunu listelemiştir:

<i>bazar</i>	<i>pazar</i>
<i>datlı(ayrıca dathu)</i>	<i>tath</i>
<i>adam</i>	<i>adem</i>
<i>agac</i>	<i>agaç</i>
<i>Óanber</i>	<i>Óamber</i>

Dictionnaire’de o, *matbah* ve *moutvak*’ı da listelemiştir. Güncel Türkçe’den yola çıkarak ben *tath* kelimesini tercih etsem de söz konusu eserde *datlı* kelimesinin her iki telaffuzu da gösterilmiştir. Bu arada, Youssouf, yazılı dilde *matbah* kelimesi kabul görürken konuşma dilindeki *moutvak(mutfak)* kelimesini kullanan ilk kişilerden biridir.

Bu, siyasi muhalifleri belirlemek için bir kriter olarak *Óayn*’ın kullanım anekdotunu akla getirir. 1909’da ilk İslami grupların gerici ayaklanması(31 Mart Olayı) bastırılıp asiler yakalanmıştı. Onlardan *Óayn*’lı olan şerÓan, katÓ-i nazar ve vaÓd kelimelerini telaffuz etmeleri istenmiş, bu sesi doğru telaffuz edenler -Bir vaiz dışında kim *Óayn*’ı telaffuz edebilir?- derhal tutuklanmıştı. *ÓAyn*, *camî* kelimesinin çekimlenişinde akla gelen bir tarza sahiptir, *camisi* şeklinde biten bir yapı hâlâ standart altı olarak görülür.²⁴

R. Youssouf’un listesiyle devam edelim: O Türk Latin alfabesindeki bazı örnekleri karşılaştırarak gösterir ki nispeten eğitimsizler arasında bölgesel farklılıklar da vardır:

Doğru	Galat
<i>mübaşir</i>	<i>mubaşır</i>

<i>müjde</i>	<i>müşto</i>
<i>peşiman</i>	<i>pişman, püşman</i>
<i>terceme</i>	<i>tercüme</i>
<i>mucebince</i>	<i>mucibince</i>
<i>mübarek</i>	<i>mubarek</i>
Birbirine yakın bulduğumuz:	
<i>muhtasar</i>	<i>mühtasar</i>
<i>muktedir</i>	<i>müktedir</i>
<i>mumin</i>	<i>müimin</i>
<i>mutale'a</i>	<i>mutala'a, mütale'a</i>
<i>muvakkat</i>	<i>müvakkat</i>

Belirsizlik Arapça'dan alınan kelimelerde hâlâ devam etmektedir. Son zamanlarda okuduğum bir dergide bir öğrenci, hocasına kelimenin *bazen* mi yoksa *bazan* mı olduğunu sorar. Bunun üzerine bir başka öğrenci ona “bazan *bazan*, bazen de *bazen*” diye cevap verir.

Toparlarsak: Arap alfabesinde bir engel teşkil etmeyen kelimeler, Osmanlı Türkçesi metinlerinin imlasında özel bir telaffuzla temsil edileceklerdir. Bilim adamı için bu, daha çok onun bilgisine bağlıdır. Türk okuyucusu içinse o, bugünkü telaffuzu kadar çok olacaktır. (Bakınız yukarıda M. Mollova'dan alıntılanan düşünceler)

Osmanlı metinlerinin içeriğiyle ilgilenen genel okuyucu için Arap alfabesi gereksiz bir engel teşkil edecektir. O, sadece transkripsiyondan (transliterasyondan değil) memnun kalacaktır.²⁵ Tekrar Sir Gerard Clauson'dan alıntılırsak, “Farklı bir transkripsiyon bile mükemmel bir transliterasyondan çok daha yararlıdır.”²⁶

Temel ilke, mümkün olduğu kadar tâkîbi kolay bir transkripsiyon yapmak olmalıdır. Burada Arapça ve Farsça kökenli Türkçeleşmiş kelimelere de Türkçe kökenli kelimeler gibi yaklaşılmalıdır.

Onun çeşitli evreleriyle ilgili Türkçe fonetik bilgimiz, o kadar kusurludur ki yeni oluşturacağımız kurgu ona yakın olmak zorundadır.²⁷ Dil ile o dilin konuşuru olan bireyin çevresi ve geçmişi arasındaki ilişki hesaba katılmak zorundadır.

Çağdaş transkripsiyon metinlerine gitmeksizin sadece okurlara şunu hatırlatmak isterim ki çoğu ünlü sesleri gösterilmiş metinler, eğitilmiş ve iyi bir okur olan çevrenin diline kesinlikle uymayan popüler ve günlük konuşma Türkçesi sunar. Basit bir *kâtip* için bile standard olarak hizmet ettiği için dolayı başlangıç noktası olarak 20. yy'm ilk çeyreğinde konuşulmuş Türkçe'yi içeren bu çevrelerin dilini kullanmayı öneririm.²⁸

Osmanlı Türkçesi metinlerinin transkripsiyonu için temel prensip şu olmalıdır: Gerekli olduğu kadar çok ve mümkün olduğu kadar az fonetik işareti. Türkçe kelimeler için bazı fonetik işaretler eklemek zorunda kalınacak, örneğin *köy* ve Arapça *kâbil* kelimesindeki damak /k/’si için.²⁹ Yukarıda da belirtildiği üzere bir uzlaşıya varılana kadar her bir editör /u/ /ı/’yı /u/ /u/’ya değiştireceği zaman elindeki metnin malzemesine göre ne kadar süre /n/ ve /h/’den farklı bir ses olan /ñ/ ve /h/’yi göz önüne alacağını ve ç-p-t kuralına nasıl bir muamelede bulunacağını kendisi karar vermek zorundadır.

Osmanlıcanın çeşitli zamanlarına ait kelime indekslerine ihtiyacımız vardır. Eski Osmanlıcayla ilgili elimizde hâlâ az sayıda çalışma mevcut. Türk Dil Kurumunun çıkardığı *Tarama sözlüğü* yine de kayda değer. Ayrıca, R. Avery'nin bize 1968'de vaat ettiği *New Redhouse Dictionary*'deki Osmanlıca imlaların özet bir indeksine de acil ihtiyaç duymaktayız.³⁰

NOTLAR

¹ Yazarın kastettiği zaman dilimi 1968-1988 yılları arasındır.[ç.n.]

² H.E. Boeschoten'in bildirisi için bkz.: "Why Transcribe Ottoman Turkish Texts?" Bu bildiri aynı sempozyumda okunmuş ve aynı ciltte yayınlanmıştır.

³ Sir Gerard Clauson, "The Transcription of Turkish Languages", *Turkish and Mongolian Studies*, London, 1962, pp. 55-61; A. Zająkowski ile başlayan, transkripsiyonla ilgili yayınların bir tanıtımı için bkz. G. Hazai, *Kurze Einführung in das Studium der türkischen Sprache*, Budapest, 1978, pp. 26-30

⁴ Sir Gerard Clauson, *An etymological Dictionary of pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford, 1974, Önsöz.

⁵ G. Hazai, *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert. Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsány*, The Hague/Paris, 1973; aynı yazarın *Kurze Einführung in das Studium der türkischen Sprache*'i "Transkriptionsdenkmaler" üzerine ayrıntılı bir bölüm içerir, pp. 30-35; Ayrıca M. Adamovic, *Konjugationsgeschichte der türkischen Sprache*, Leiden, 1985.

⁶ E. Birnbaum, "The transliteration of Ottoman Turkish", *Journal of the American Oriental Society* 87(1967), pp. 134-156; aynı yazarın önsözü için bakınız, *The Book of Advice ... Kabusname*, Harvard University Printing Office, 1981, pp. 12-13.

⁷ Robert Dankoff ve J. Kelly (Yayına hazırlama ve tercüme), *Mahmūd al-Kāşgari. Compendium of the Turkic Dialects (Diwān Lugāt at-Turk)*, Part I, Harvard University, 1982, p. 53.

⁸ M. Mollova, "Sur le terme 'Karaman' et les recherches sur les Karamans de J. Eckmann" *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 8-9 (İstanbul, 1980), p. 203: "...la leçon des textes (turcs) en caractères grecs représente de même un problème, un Karaman orthodox d'Anatolie De lira à sa manière... un savant selon la méthode qu'il choisit" [ç.n.]

⁹ R. Anhegger, "Das Temaşa-i Dünya des Evangelinos Misailidis (1871/72) als Quelle zur karamanischen Sprachund Kulturgeschichte", *Ural-Altäische Jahrbücher*'de yayımlanmak üzeredir.

¹⁰ F. İZ, Art. "İnal", *EI III* (1971) içinde.

¹¹ Bu dil reformu konusu hakkında bakınız. K. Steuerwald, *Untersuchungen zur türkischen Sprache der Gegenwart*, 3 vols., Berlin, 1963-1966; B. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Oxford, 1961.

¹² Gothelf Bergsträsser, "Zur Phonetik des Türkischen nach gebildeter Konstantinopler Aussprache", *ZDMG* 72 (1918), pp. 233-262; Aynı yazarın, Review of the Grammatik der osmanich-türkischen Sprache by Gotthold Weil, Berlin 1917, *ZDMG* 72 (1918), p. 271.

¹³ Bergsträsser, "Zur Phonetik des Türkischen", p. 244.

¹⁴ Bkz.: "dans la langue usuelle la lettre peut parfaitement se prononcer comme un simple n" [ç.n.]

¹⁵ G. L. Lewis, *Turkish Grammar*, Oxford, 1967, p. 11 f.

¹⁶ Bkz.: "ordinairement, en turc, le son cette lettre est à peine sensible" [ç.n.]

¹⁷ Bkz. “font sentir le son de l’ayn” [ç.n.]

¹⁸ Bergsträsser, “Zur Phonetik”, p. 259.

¹⁹ Bkz.:“Zwischen Vokabeln schwindet er[the ‘ayn] bei ungezwungenem Sprechen wohl stets, sonst, z.B. beim Lesen, wird er von manchen Personen gelegentlich bewahrt” [ç.n.]

²⁰ Robert F. H. Anhegger, “Weiteres zu Kemâl-i Zerd”, *Journal of Turkish Studies* 6 (1982) içinde, pp. 15-31; burada p. 18.

²¹ E. Prokosch, Vorstudien zum arabischen Wortgut im Osmanisch-Türkischen: Grundsätzliches und Konsequenzen für die Osmanistik, *JTS* 7 (1983) içinde, p. 340.

²² Bakınız Bergsträsser, “Zur Phonetik”, p. 238.

²³ A. Tietze, “Die Erfassung des Türkischen Wortschatzes und ein türkischer Roman von 1871/72”, *Türkische Miszellen. Festschrift Robert Anhegger* (Varia Turcica IX), İstanbul, 1987, pp. 340-360: cf. R. Anhegger, “Temaşa-i Dünya”, Appendix I.

²⁴ Lewis, *Grammar*, p. 5.

²⁵ 100 yıl kadar önce bir zamanda Youssouf, Türkçe öğrenenler için Latin harfli bir sözlüğün yararına işaret etti(p. x ff.). Ben, burada ayrıca Gönül A. Tekin’in Edith Ambros’un *Candid Penstrokes. The lyrics of Me’ali*, Berlin, 1982 kitabını tenkit ettiği *Journal of Turkish Studies* 7 (1984), p. 474 f yazısındaki gözlemlerine de işaret etmek isterim.

²⁶ Sir Gerard Clauson, “The Transcription of Turkish languages”, (cf. Note 3), p. 56. “Eski bir Osmanlı metninin ciddi sunumu ve genel okuyucu” arasında uzlaşılabilir bir yayıma hazırlama işine eleştirel bir bakış için bakınız. G. M. Meredith-Owens in *Oriens* 18-19 (1965-1966), p. 353 f.

²⁷ 1918 gibi geç bir zamanda Bergsträsser, G. Weil’in gramerinin tenkidinde(ZDMG 72 (1918), p. 271) şunu gözlemlemiştir: “Über die in der Transkription zum Ausdruck kommende Aussprache will ich mit dem Verfasser [Yani: Weil] nicht rechten: die Schwankungen in dieser Richtung sind ja so gross, dass, solange, nicht, genau präzisiert wird, was für eine Aussprache wiedergegeben werden soll, sich kaum je eine Schreibung als direkt falsch bezeichnen lässt.(Türkçesi: Transkripsiyon hakkında ifade edilen telaffuz için yazarla tartışmak istemiyorum. Bu yöndeki gel-gitler öylesine büyük ki bunlar tam olarak tanımlanmadıkça nasıl bir telaffuz tekrar edilmemelidir ki yazımı doğrudan yanlış olarak nitelenebilsin.)” Ayrıca bakınız G. Hazai, *Kurze Einführung in das Studium der türkischen Sprache*, Budapest, 1978, p. 25.

²⁸ Bergsträsser, “Zur Phonetik”, p. 237. O, kendisini “die gewöhnlichen Umgangssprache der gebildeten in Konstantinopel wohnenden einheimischen Kreise (Türkçesi: İstanbul’da oturan yerli çevrelerin alışılmış şiveleri)” üzerinde temellendirmiştir.

²⁹ Bergsträsser, “Zur Phonetik”, p. 251, not 5. “Wörter wie *al* ‘rot, Familie, List’ unterscheiden sich durch die Verschiedenheit des *l* so stark voneinander, dass bei Verhandlungen über die Schaffung eines offiziellen Transkriptionsalphabets für türkische Namen die Einführung zweier *l*-Zeichen von türkischer Seite verlangt wurde (Türkçesi: *al* ‘kırmızı, aile, hile’ gibi kelimeler birbirlerinden *l*’nin böylesine belirgin bir farklılığıyla

ayrılıyorlar, öyle ki resmi bir transkripsiyon alfabesinin yazımı içinde bu çift l'nin işaretlenmesi Türkler tarafından daha çok Türk isimleri için talep ediliyor.”

³⁰ R. Avery, *New Redhouse Turkish-English Dictionary*'e Önsöz, İstanbul, 1968.